

Ganzen en natuurdoelen

Ivan Mettrop & Ron van der Hut

● Foto's: Luc Hoogenstein.

In het Naardermeer komen jaarrond veel ganzen voor. Begrazing tast waardevolle rietkragen aan en belemmert de ontwikkeling van verlandingsstadia. Strategische keuzes zijn noodzakelijk.

● Goed ontwikkeld waterriet.

Inleiding

Al decennialang is in het Naardermeer sprake van jaarrond aanwezigheid van hoge aantallen ganzen. Het gaat hierbij vooral om grauwe ganzen. Om meer inzicht te krijgen in het effect van de toename van ganzenactiviteit op de ontwikkeling van natuurwaarden in het Naardermeer is in 2020 een studie uitgevoerd (Mettrop *et al.*, 2020).

Ontwikkelingen

Het aantal broedparen grauwe ganzen in het Naardermeer is vanaf halverwege de jaren tachtig gestaag toegenomen. In 1988 waren er al 44 broedparen en in 2004 werd een opvallend hoog aantal gemeld van 360. Vanaf 2012 zien we niet meer zulke uitschieters, maar blijft het aantal broedparen relatief hoog met aantallen binnen de Meerkade tussen minimaal 66 (2019) en maximaal

175 (2018) (gegevens Natuurmonumenten).

Grauwe ganzen grazen niet alleen gras, maar kunnen ook invloed hebben op de ontwikkeling van met name jonge verlandingsstadia. Hierbij gaat het niet alleen om helofyten zoals riet (*Phragmites australis*) en grote lisdodde (*Typhalatifolia*), maar ook om waterplanten zoals krabbenscheer (*Stratiotes aloides*), kranswieren (*Characeae*) en fonteinkruiden (*Potamogeton* spp.). Volgens Vulink *et al.* (2010) vindt begrazing door grauwe ganzen niet meer plaats bij een waterdiepte van meer dan 50 cm. Hiervan is sprake in het grootste gedeelte van alle deelklassen in het Naardermeer. Daarbij komt dat er in de omgeving van het Naardermeer veel aantrekkelijker voedsel aanwezig is in de vorm van eiwitrijk gras en in het gebied zelf

zijn de jonge rietscheuten ook aantrekkelijker dan de ondergedoken watervegetatie. Voor de ontwikkeling van aquatische Natura 2000-habitattypen zoals kranswierwateren en meren met krabbenscheer en fonteinkruiden zijn abiotische factoren zoals nutriëntbeschikbaarheid en de helderheid van de waterkolom dan ook naar verwachting veel bepalender geweest in het verleden dan een effect door ganzen.

Naast begrazing kan bemesting door ganzen een grote invloed hebben op de ontwikkeling van natuurdoelen. Ganzenmest bevat vooral veel fosfaat. Bemesting door rustende ganzen kan zorgen voor dichte vegetatie en hierdoor kunnen kenmerkende soorten worden verdrongen. In het Grootte Meer en de deelplas Veertig Morgen voldoet de waterkwaliteit voor zowel

● Koppel grauwe ganzen in het vroege voorjaar.

● Jonge grauwe ganzen in de Bovenste Blik.

kranswierwateren als meren met krabbenscheer en fonteinkruiden aan de voorwaarden voor de fosforconcentraties (P-totaal). P-belasting, mogelijk veroorzaakt door ganzen, heeft hier niet geleid tot overschrijding van de kritische belasting voor aquatische habitattypen. In de deelplas Bovenste Blik heeft mogelijk wel een bemestingseffect voor belem-

slaggevend zijn geweest. Zowel voor trilvenen, veenmosrietlanden, vochtige heiden en hoogveenbossen is het onder andere essentieel dat er sprake is van natte omstandigheden en lage nutriëntbeschikbaarheid. Verdroging en versnelde successie zijn belangrijke knelpunten. Een structureel probleem is het feit dat het Naardermeer in de loop van de vorige eeuw

De gestage toename van het aantal broedparen ganzen (vooral grauwe ganzen) in het Naardermeer trad pas op vanaf halverwege de jaren tachtig, terwijl aquatische en terrestrische natuur in het Naardermeer al vanaf de jaren zeventig een algemene achteruitgang laten zien (Boosten *et al.*, 2006). Evenmin was de aanwezigheid van ganzen bepalend voor de achteruitgang van moerasbroedvogels, die ook al vóór de jaren tachtig inzette.

Het mogelijke effect van toename van ganzen in de afgelopen jaren komt hier nog eens bovenop, maar is niet de primaire oorzaak van achteruitgang.

mering gezorgd. Op het eiland in de Bovenste Blik is in de periode vanaf 2010 sprake van de grootste aantallen broedparen van grauwe ganzen in het Naardermeer (79 broedparen in 2014). Daarbij komt dat de Bovenste Blik in deze periode relatief voedselrijk was, vrijwel elke nazomer bloei van blauwalgen kende, en achterbleef met de ontwikkeling van ondergedoken waterplanten.

Ook voor de ontwikkeling van (semi-)terrestrische habitattypen wordt verwacht dat over het algemeen in het verleden andere factoren dan ganzenactiviteit door-

meer en meer een wegzijgingsgebied is geworden. Zulke veranderingen in de regionale ecohydrologie zijn voor genoemde habitattypen zeer ingrijpend. Het mogelijke effect van toename van ganzen in de afgelopen jaren komt hier nog eens bovenop, maar is niet de primaire oorzaak van achteruitgang.

Ook wanneer de ontwikkelingen in het Naardermeer naast de ontwikkeling van ganzen over de tijd worden gelegd, wordt duidelijk dat de aanwezigheid van ganzen niet een primaire aanleiding of oorzaak is geweest van achteruitgang van natuurwaarden.

Huidige situatie

In de afgelopen veertig jaar is de waterkwaliteit, door het verwijderen van fosfaat uit het inlaatwater, sterk verbeterd. Dit heeft vooral in het Grootte Meer en Veertig Morgen geleid tot een lage eutrofiëgraad, weinig algen en een goed doorzicht. Het resultaat is een succesvolle ontwikkeling van de onderwatervegetatie. Helaas is de ontwikkeling van waterriet zowel in oppervlakte als in kwaliteit afgenomen. De lage nutriëntenbeschikbaarheid heeft een nadelig effect op de vitaliteit, dikte en hoogte van het waterriet. Begrazing van het riet door ganzen komt daar nog eens bovenop. Brede zones met waterriet zijn in de huidige situatie niet meer voldoende aanwezig om de kwalificerende moe- ▶

● Een schematische tijdlijn met de meest ingrijpende en opmerkelijke ontwikkelingen in het Naardermeer. Duidelijk is te zien dat de algemene achteruitgang van natuurwaarden eerder inzette dan de toename van het aantal broedparen grauwe gans.

rasbroedvogels, zoals grote karekiet en purperreiger, te kunnen behouden.

De ganzenvraat beperkt ook de ontwikkeling van (semi)terrestrische habitattypen, omdat er weinig nieuwe verlandings optreedt en het oppervlak aan waterriet sterk achteruit is gegaan. Mede hierdoor zijn er maar weinig terreinen met jonge, natte en weinig verzuurde successiestadia in de vorm van trilveen en veenmosrietland.

Keuzes

Het ontwikkelen van nutriëntenarme aquatische systemen gaat op de langere termijn niet goed samen met het behoud van vitale rietkragen. In de plannen voor de Schil rond het Naardermeer is er daarom voor gekozen om aan te sturen op de ontwikkeling van een dynamisch moeras met vitale rietkragen, geschikt als alternatieve broedplaats voor moerasbroedvogels. Met name de Nieuwe Keverdijkse Polder Noord lijkt voor dit doeleinde geschikt, en hiervoor zijn reeds plannen gemaakt. Om de nog aanwezige vitale rietkragen in het Naardermeer te behouden, is het noodzakelijk deze af te rasteren tegen ganzen.

Na herinrichting van de Schil kan een seizoensgebonden peilregime

● Nijlgans in het Naardermeer.

Vóór	Menselijke ingrepen	Waterkwaliteit	Aquatische natuur	Moerasbroedvogels	Terrestrische natuur	Ganzen
1960	Van 1920-1959: Directe inlaat van water uit de Vecht	1942: Overal doorzicht tot op de onderwaterbodem	1942: Goede ontwikkeling onderwatervegetatie	Jaren '40 t/m jaren '60: Afname Zwarte stern, maar wel ca. 200 broedparen Purperreiger, en tientallen broedparen Grote karekieten.		Vanaf 1918: Helemaal geen ganzen als broedvogel in het Naardermeer aanwezig
1965	1963: Polderpeil volgens peilbesluit in meeste omringende polders aanzienlijk verlaagd	Vanaf begin zestiger jaren: In toenemende mate voedselrijk oppervlaktewater, met grote seizoensverschillen. Langzame verslechtering van doorzicht in de waterkolom van alle deelgebieden	Vanaf 1963: Eerste kranswievelden beginnen te verdwijnen in alle deelgebieden, en jaarlijkse algenbloei in de Bovenste Blik		Jaren '60 - jaren '80: Aandeel oudere verlandingsstadia (struweel en bos) neemt toe, jonge stadia (bloemrijk riet- en grasland en trilveen) nemen geleidelijk af	
1970	1970-1985 Waterpeil in de zomer 30 cm lager dan voorheen			Vanaf eind jaren '60/begin jaren '70: Grote karekiet, Zwarte stern en Purperreiger gaan in aantallen hard achteruit. Alleen Snor blijft stabiel		
1975			Eind jaren '70: Jaarlijkse algenbloei in het Grootte Meer	Vanaf eind jaren '70: Toename van Snor		
1980	Vanaf begin jaren tachtig: Consequenter maaibeheer en verwijdering opslag	1978: Zomergemiddelde doorzicht in Grootte Meer is nog 1 m, maar in Wijde Blik al gereduceerd tot 38 cm	Vanaf 1979: Totaal aantal waterplanten en jonge verlandingsvegetaties, waaronder Fonteinkruiden en Krabbescheer, neemt in rap tempo af in alle deelgebieden	Vanaf 1984: Lichte opleving aantallen Grote karekiet	Vanaf 1984: Uitbreiding hoogveenbos neemt af	Vanaf halverwege jaren tachtig: Aantal broedparen neemt gestaag toe
1985	Vanaf 1985: Defosfateringsinstallatie en isolatie Aalscholverkolonie					
1990		Vanaf 1989: Afname P-beschikbaarheid en toename doorzicht in Grootte Meer en Veertig Morgen	Vanaf 1990: Toename in aantal en variatie aan waterplanten. Vooral een flinke toename aan kranswieren in het Grootte Meer.		Sinds 1994: Kritische plantensoorten nemen toe in oeverlanden Bovenste Blik	
1995	1992-1994: Baggerwerkzaamheden Bovenste Blik	Vanaf 1993: Afname P-beschikbaarheid en toename doorzicht in de waterkolom Bovenste Blik		Jaren '90: Licht herstel aantallen Purperreiger, Zwarte stern, Grote karekiet	1997: Vestiging Groenknolorchis	
2000	1994: Afplaggen verdroogde delen oeverlanden Bovenste Blik			Vanaf '90: Eerste nestvlotjes ingebracht	Laat jaren '90-2004: In geplagde stroken in oeverlanden Bovenste Blik: algemene toename kwelsoorten.	
2005	2000: Peilopzetting rond het Naardermeer, afplaggen van deel oeverlanden Bovenste Blik		Vanaf 2000: Opmerkelijke toename aan Krabbescheer ten zuiden van de spoorlijn	Vanaf 2000: Herstel van Purperreiger en Zwarte stern stagneert. Aantallen Grote karekiet gaan achteruit		2004: Maximale aantal Grauwe ganzen gerapporteerd
2010	Vanaf 2007: Peilverhoging in de Schil volgens watergebiedsplan	2007-heden: Waterkwaliteit lijkt over de jaren in alle deelplassen redelijk constant te blijven	2007: Grote velden met variatie aan kranswieren herontwikkeld	2005: Grote karekiet is als broedvogel verdwenen	Vanaf 2007: Zuurdere component lijkt de overhand te krijgen in vegetatie oeverlanden Bovenste Blik	2010-2015: Jaarlijks grote aantallen Grauwe ganzen, maar veel minder dan tijdens de piek van 2004
2015			Vanaf 2007: Geen verdere verbetering ecologische toestand, aquatisch systeem lijkt te zijn gestabiliseerd			
2020	Laatste jaren: Planvorming voor inrichting en peilopzet in de Schil		Laatste jaren: Lichte afname in variatie en aantallen Kranswieren en Krabbescheer	Laatste jaren: Aantallen Purperreiger blijven stabiel of nemen zelfs toe. Nagenoeg geen broedparen Zwarte stern en Grote karekiet.	Laatste jaren: Verdroging en verzuring blijft aan de orde, waardoor trilveen-achtige vegetatie zeer kwetsbaar blijft	Laatste jaren: In 2019 een opmerkelijk laag aantal Grauwe ganzen, maar over het algemeen blijft er sprake van grote aantallen van met name Grauwe gans

● Purperreiger op het nest in een door ganzen begraasde rietkraag.

positief uitpakken voor de ontwikkeling van nieuw rietmoeras. Een lage waterstand in de ruiperiode (in de maanden mei-juni) beschermt de bovengrondse delen tegen ganzenvraat, want ganzen grazen bij voorkeur vanaf het water. Hoge waterstanden van meer dan een halve meter boven maaiveld in de winter kunnen ervoor zorgen dat de rietwortelstokken niet begraasd worden. Op lange termijn kan een cyclisch peilbeheer worden gehanteerd, met in sommige jaren droogval voor het reduceren van begrazing van rietkragen en andere helofyten door ganzen en het stimuleren van de ontwikkeling van waterriet.

Ivan Mettrop, i.mettrop@altwym.nl
Ron van der Hut, r.vanderhut@altwym.nl

Literatuur

- BOOSTEN, A., G. VAN EE, K. EVERARDS, J. HOFSTRA, G. LEMMEN, P. MELMAN, M. OUBOTER, R. VAN OUWERKERK & R. DE WIJS, 2006. Meer meer. 13 jaar Herstelplan Naardermeer. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- METTROP, I., R. VAN DER HUT & M. BRONGERS, 2020. Ganzen en Natura 2000-doelen in het Naardermeer; effecten en handvatten voor beheer. A&W-rapport 19-385, Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Feanwâlden.
- VULINK, T., M. TOSSERAMS, J. DALING, H. VAN MANEN & M. ZIJLSTRA, 2010. Begrazing door Grauwe ganzen is een bepalende factor voor ontwikkeling van oevervegetatie in Nederlandse wetlands. De Levende Natuur 111(1): 52-56